

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Ващенко Володимир Володимирович

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО
КОМПОНЕНТА В АНГЛОМОВНІЙ ПРАВОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на

випускню кваліфікаційну роботу
за освітньою програмою
«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: д-р пед. наук, професор Білецька І. О.

РЕЦЕНЗЕНТ: канд. філол. наук, доцент Яловенко О. В.

Захист відбудеться 29.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМ.....	8
1.1. Характеристики термінологічних одиниць із культурним компонентом значення.....	8
1.1.1. Вимоги до термінологічних одиниць.....	8
1.1.2. Види термінологічних одиниць.....	17
1.2. Лінгвокультурологічний аспект дослідження англійської юридичної термінології.....	22
1.3. Джерела поповнення англійських юридичних терміносистем одиницями з культурним компонентом значення.....	27
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В АНГЛІЙСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ	39
2.1. Розвиток культурного компонента юридичної терміносистеми Англії (VII – XX ст.).....	39
2.1.1. Культурний компонент давньоанглійської юридичної лексики (VII – XI ст.).....	40
2.1.2. Культурний компонент юридичної терміносистеми середньоанглійського періоду (XI – XV ст.).....	49
2.1.3. Культурний компонент юридичної терміносистеми новоанглійського періоду (XV – XX ст.).....	58
2.2. Розвиток культурного компонента юридичної терміносистеми США (XVII – XX ст.)	62
2.2.1. Особливості формування юридичної термінології Північноамериканських колоній	63
2.2.2. Особливості розвитку правових термінологічних систем окремих штатів	67
2.3. Сучасний стан англійських юридичних терміносистем в Англії та США.....	71
2.4. Принципи створення глосарія англійських правових терміносистем з урахуванням мовних картин світу суб'єктів англійського права.....	76
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Написання випускної кваліфікаційної роботи зумовлене необхідністю проаналізувати тенденції збереження локальної лінгвокультурологічної та лінгвоправової своєрідності у галузевих термінологіях та терміносистемах, що спостерігається на тлі загальних для сучасного світу процесів глобалізації та уніфікації. Дослідження виконано в рамках таких напрямів сучасної лінгвістики як термінознавство та лінгвокультурологія.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вирішення однієї з проблем сучасного термінознавства – визначення статусу, особливостей та функцій термінологічних одиниць, які є полісемічними, синонімічними або унікальними, тобто неоднозначними, неточними та залежать від історико-територіального та лінгвокультурного контексту. Особливості таких одиниць безпосередньо залежать від національної мови та галузі науки або спеціального знання, з поняттями якої вони співвідносяться. До специфічних галузевих термінологій, що вимагають виявлення та дослідження культурного компонента значення одиниць, що входять до неї, відноситься англійська юридична термінологія.

Сукупність перерахованих вище факторів визначає вибір теми випускної кваліфікаційної роботи: **«Особливості функціонування культурного компонента в англійській правовій термінології»**.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей та причин виникнення, розвитку та збереження культурного компонента в англійській правовій термінології, обумовленого історико-територіальною специфікою відповідних правових культур.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

1. Визначити ознаки англійських юридичних термінологічних одиниць із культурним компонентом значення, що означають правові реалії англійських держав.

2. Скласти класифікацію юридичних термінів з культурним

компонентом значення з точки зору різних підходів (логіко-понятійні, лінгвістичні класифікації термінологічних одиниць).

3. Проаналізувати особливості юридичної термінології англосаксонської правової сім'ї та окремих правових терміносистем на різних історичних етапах; зафіксувати виникнення термінологічних одиниць із культурним компонентом значення.

4. Визначити основні тенденції розвитку англосаксонських юридичних терміносистем, а також причини виникнення, розвитку та збереження культурного компонента в англосаксонській юридичній термінології.

5. Описати закономірності виникнення та розвитку лексико-семантичної варіантності та унікальності юридичних термінів з культурним компонентом значення, зумовленим територіальними та історичними особливостями правової культури.

6. Розробити принципи роботи над глосарієм англосаксонських правових терміносистем з урахуванням особливостей мовних та професійних картин світу суб'єктів англосаксонського права.

Об'єкт дослідження становлять особливості, основні тенденції, закономірності та результати формування та розвитку англосаксонської юридичної термінології, що акумулює культурні знання про історико-територіальні англосаксонські лінгвоправові спільноти.

Предметом дослідження є англосаксонські юридичні терміни з культурним компонентом значення, на формування змісту яких вплинули історико-територіальні фактори розвитку відповідних лінгвоправових спільнот та їх правових культур.

Матеріал дослідження представлений текстами та лексикографічними джерелами, а також мультимедійними ресурсами: текстами нормативно-правових актів, юридичних документів, теоретичною літературою з історії права та сучасного права, різноманітними лексикографічними джерелами, текстами офіційних Інтернет-сайтів британських та американських органів влади.

Матеріалом дослідження з термінології Англії стали електронні корпуси Online Medieval Sources Bibliography; Medieval Documents: 400 – 1399; The Proceedings of Old Bailey, London's Central Criminal Court, 1674 – 1913; Bagehot, W. The English Constitution. 1873; The Fifty Earliest English Wills in Court of Probate, London AD 1387-1439; Anglo-Saxon Charters та ін.

До текстових джерел з правових терміносистем США належать такі тексти, як: American History: A Documentary Record; The Bill of Rights of Oregon, 1859; Constitution of Nebraska, 1875; The ERA: A Brief Introduction; The Supreme Court of the United States; Quakers: Persecution in colonial Massachusetts. The Great Republic; Race, Racism and the Law; Religious discrimination built in Constitutions of seven US states тощо.

Онлайн матеріали сучасного міжнародного та європейського права представлені такими джерелами: European Union Act 2010 – 2012; European Private International Law as a Transition Stage; The New Incoterms 2010 Rules. International Chamber of Commerce. The World Business Organization та ін.

Лексикографічні джерела включають перекладні, тлумачні, енциклопедичні, етимологічні та інші види словників як спеціальні (юридичні), так і загальноанглійські. До мультимедійних та онлайн ресурсів належать офіційні сайти міністерств та відомств, судів та інших інстанцій США та Великобританії, онлайн версії британської та американської преси з питань права. Вузький корпус дослідження склав 1534 термінологічних одиниць з культурним компонентом значення.

Методи дослідження. У роботі застосовуються такі методи:

- метод суцільної вибірки;
- аналіз словникових дефініцій термінів та перекладних еквівалентів;
- методи синхронічного та діахронічного дослідження;
- етимологічний аналіз;
- системний метод;
- історико-описовий метод;
- елементарний статистичний аналіз (кількісний та відсотковий

підрахунки).

Теоретичне значення роботи полягає у розробці концепції системного опису причин та факторів виникнення, розвитку та збереження культурного компонента в сучасній англійській юридичній термінології та її окремих терміносистемах. У роботі розробляються окремі положення загальної теорії термінознавства та лінгвокультурології; отримані наукові результати можуть знайти застосування в аналогічних дослідженнях на матеріалі інших національних та спеціальних мов щодо галузевих термінологій та терміносистем суспільних наук та інших спеціальних галузей знань.

Дослідження має **практичну цінність** у сфері успішного розв'язання проблем професійної міжкультурної комунікації у сфері юриспруденції, а також у процесі створення та вдосконалення спеціальних лексикографічних джерел. Дані про етимології мовного субстрату та історії поняттєвого суперстрату термінологічних одиниць з культурно-правовим компонентом значення, отримані в ході дослідження, можуть бути використані для складання етимолого-історичних словників-довідників юридичних термінів з культурним компонентом значення.

У навчальних цілях розробка проблем визначення семантики англійської юридичної термінології з культурним компонентом значення може бути застосована на факультетах іноземних мов при вивченні таких дисциплін, як «Лінгвокультурологія та країнознавство», «Основи міжкультурної комунікації», «Історія мови», «Лексикологія». Результати дослідження можуть використовуватися на заняттях з практики мови, при вивченні основ держави та права країн англо-саксонської правової сім'ї.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження заслуховувалися на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов, науково-дослідної лабораторії Лінгвокультурології та зіставної лінгвістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, зібраннях студентської проблемної групи «Сучасні тенденції розвитку

лексикології англійської мови» та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 19 травня 2022 р.), Всеукраїнській студентській науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації» (м. Умань, 18 березня 2022 р.), I науково-методичному семінарі «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (м. Умань, 23 листопада 2022 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 6 квітня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження показані в 3 наукових публікаціях автора:

1. Володимир Ващенко. Види термінологічних одиниць. *Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення* : матеріали I наук.-метод. семінару (Умань, 23 лист. 2022 р.). Умань, 2022. С. 20–24.

2. Володимир Ващенко. Особливості розвитку культурного компонента юридичної терміносистеми США (XVII – XX ст.). *Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 6 квіт. 2023 р.). Кам'янець-Подільський, 2023. С. 14–17.

3. Володимир Ващенко. Принципи створення глосарія англійських юридичних терміносистем. *Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 6 квіт. 2023 р.). Кам'янець-Подільський, 2023. С. 17–20.

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи разом із бібліографією та додатками становить 133 сторінки.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі досліджено взаємодію наступних категорій: мови, прав, правової культури (культурних уявлень та цінностей про допустиму та заборонену поведінку) як результату процесів пізнання та ментальної діяльності представників лінгво-правових історико-територіальних спільнот (їх неусвідомлюваних уявлень та знань), що виразились у формуванні різних правових картин світу. Ці категорії (мова, право, культура і ментальна діяльність, що формує світоглядний (ідеальний, духовний) та інтелектуальний компонент культури) визначають шляхи формування та розвитку правових термінологічних систем на певних англійських територіях у певний період.

Визначено, що близько 20% із 60 тис. одиниць проаналізованої загальноанглійської юридичної термінології (тобто близько 10 тис. з широкого та близько 1,5 тис. одиниць із вузького корпусу дослідження) становлять термінологічні одиниці з культурним компонентом значення.

Здійснено узагальнення, а також тематичну та історико-територіальну систематизацію термінологічних одиниць з історично-територіальним компонентом значення, що визначає їхню семантичну та лексичну варіантність або безеквівалентність.

Здійснено етимологічний аналіз мовного субстрату та історичний аналіз поняттєвого суперстрату (терміни В. М. Лейчика) відповідних термінологічних знаків у прикладі повного етимологічного аналізу словника після відбору сучасних термінологічних англійських одиниць з культурним компонентом значення з лексикографічних та текстових джерел різних історичних періодів. Систематизовано поняття і культурно-правові реалії відповідних англійських лінгво-правових історико-територіальних культур. Проаналізовано правову лексику давньоанглійського, середньоанглійського та новоанглійського періодів та мову права США, від північно-американських колоній до сучасного стану.

Під час дослідження було досягнуто наступних **результатів:**

- в історичних та сучасних спеціальних юридичних текстах та словниках виявлено англomовні термінологічні одиниці з культурним компонентом значення, що позначають правові реалії Англії та США;
- визначено ознаки англomовних юридичних термінологічних одиниць із культурним компонентом значення, що позначають правові реалії англomовних держав;
- складено класифікацію юридичних термінів з культурним компонентом значення з різних підстав (логіко-поняттєві, лінгвістичні класифікації термінологічних одиниць);
- проаналізовано особливості юридичної термінології англосаксонської правової сім'ї та окремих правових терміносистем на різних історичних етапах; показано способи та джерела виникнення термінологічних одиниць з культурним компонентом значення;
- проведено етимологічний аналіз мовного субстрату термінологічних знаків з культурно-правовим компонентом та історичний аналіз поняттєвого суперстрату зазначених термінологічних знаків відповідно до основних етапів розвитку права та юридичної термінології Англії та США;
- визначено основні тенденції розвитку англomовних юридичних терміносистем, а також причини виникнення, розвитку та збереження культурного компонента в англomовній юридичній термінології;
- описані закономірності виникнення та розвитку лексико-семантичної варіантності та унікальності юридичних термінів з культурним компонентом значення, зумовленим територіальними та історичними особливостями правової культури;
- розроблено принципи роботи над глосарієм англomовних правових терміносистем з урахуванням особливостей мовних та професійних картин світу суб'єктів англomовного права.

На матеріалі галузевих англomовних юридичних терміносистем та термінологій розглянуто та уточнено такі теоретичні положення лінгвістики терміна: обов'язкові ознаки («вимоги») до терміну, статус і види

термінологічних одиниць, системність і варіантність термінів, семіотичний підхід до дослідження терміна як знака, залежність лексичної мотивованості термінологічних одиниць від способу терміноутворення. У дослідженні сформульовано ознаки термінологічних одиниць з культурним компонентом значення, розроблено їх класифікацію, проведено етимологічний аналіз мовного субстрату та історичний аналіз поняттєвого суперстрату таких одиниць, а також їх кількісний аналіз.

До основних видів термінологічних одиниць із культурним компонентом значення пропонується віднести такі одиниці: (1) (а) володіють варіантністю (синонімічні / надлишкові та полісемічні одиниці) та (б) унікальні одиниці; (2) марковані (а) територіально та (б) територіально та в історичному плані. Переважна більшість складають полісемічні термінологічні одиниці, марковані в територіальний план.

Визначено роль юридичних термінів-історизмів та/або їх значень. Значення-історизми сучасних полісемічних юридичних термінів виконують кумулятивну функцію та виявляють значення семантичної варіантності в діахронічному аспекті. Терміни, що входили на різних історичних етапах у юридичну термінологію і терміносистему, що складалася, акумулювали інформацію про судоустрій, особи юридичної професії та право того періоду, що збережено у значеннях-історизмах сучасних термінів (наприклад, *justiciar, aldorman, bailiff* etc.).

Встановлено, що деякі значення одиниць мови давньоанглійського права детермінологізувалися та стали загальнозживаними. Такі лексичні одиниці мають історичне значення, які можна умовно маркувати у словнику як юридичне (наприклад, *earl, baron, hundred, hide* etc.). Умовність тут обумовлюється широким значенням давньоанглійських слів, які важко віднести до власне термінів, а скоріше – до юридичної лексики.

Виявлено принцип системності при взаємодії відцентрових та доцентрових тенденцій у розвитку права та мови, культури та ментальної діяльності.

Визначено, що мотивованість термінів із культурним компонентом значення залежить від способу терміноутворення. Запозичення одиниць безпосередньо в терміносистему з іншої національної мови мотивованість (можливість пояснення зміст терміна останнім нетермінологічним значенням) низька, оскільки у загальнолітературній мові така одиниця відсутня.

Встановлено, що до джерел формування англомовних юридичних термінологічних одиниць із культурним компонентом значення належать: термінологічна деривація, словоскладання та абревіація, тобто. первинна номінація засобами англійської мови (порівняно невелика кількість одиниць); запозичення та семантичні методи: термінологізація лексичних одиниць загальнолітературної мови та метафоризація, а також синтаксичні способи: утворення термінологічних словосполучень.

Визначено ознаки термінологічних одиниць-епонімів в англомовному МСЦ права: вони відносяться до унікальних (безеквівалентних) позначень правових реалій, є прикладами вторинної номінації, як правило, заснованої на когнітивній (інтелектуальній) метафорі (що передбачає складну структуру факторами розвитку термінології) або метонімії (суміжності об'єкта та правової реалії у просторі).

На конкретних прикладах показано, що в Англії терміносистема права складалася поступово, включаючи особливості регіональних правових традицій, з одного боку, і прагнучи уніфікації права та мови, з іншого боку. Англосаксонські королівства використовували правову лексику, більшість яких у середньоанглійський період витіснили нормандськими термінами. Семантична історико-територіальна варіантність усередині юридичної терміносистеми Англії пояснюється превалюванням цінності диференціації культурно-правових традицій у різних регіонах Англії. При проведенні діахронічного дослідження (дослідженні етимологічного субстрату та історії поняттєвого суперстрату даних одиниць) виявлено, коли і як дані одиниці були термінологізовані, запозичені або утворені засобами англійської мови, а

також як розвивалися їх значення, що призвели до сучасної міжваріантної лексико-семантичної варіантності та унікальності одиниць.

На конкретних прикладах проілюстровано, що давньоанглійська юридична лексика Англії не відрізнялася системністю, визначається індоєвропейськими та загальнонімецькими правовими цінностями, а також місцевими та етнічними правовими звичаями. Середньоанглійська термінологія Англії проходить складний період формування стихійної сукупності термінів елементами централізації (*common law* – XII ст., *equity law* – XV ст.). У новоанглійський період складається англійська юридична терміносистема, а також нові «заморські» колонії, що визначає виникнення територіальної семантичної варіантності термінів усередині нової англійської терміносистеми Британської імперії.

Встановлено, що внутрішньосистемна історико-територіальна семантична варіантність терміносистеми Англії визначається, переважно, аксіологічними чинниками – прагненням зберегти місцеві правові традиції та звичаї.

Визначено, що до основних факторів, що впливали на розвиток відцентрових та відцентрових юридичних тенденцій терміносистем у США, відносяться: релігійний (наприклад, у перших пуританських, квакерських та інших колоніях та у південних штатах «Біблійного поясу» сучасних США); етнічний (наприклад, у Луїзіані, де французький та іспанський вплив є особливо сильними); аксіологічний (наприклад, право носити зброю в Небрасці, ставлення до релігії, сім'ї та прав жінок в Арканзасі). З'ясовано, що особливості федерального устрою США, тобто. специфіка формування як правових систем та терміносистем окремих штатів, так і складання загальнонаціонального права та відповідної терміносистеми, визначають особливості семантики відповідних правових термінологічних одиниць. Яскраво простежується внутрішньосистемна семантична історико-територіальна варіантність юридичних термінів окремих штатів, що визначається історичними, правовими, когнітивними, аксіологічними та власне лінгвістичними факторами.

Встановлено, що особливістю сучасної англійської правової терміносистеми є значна кількість значень-історизмів з-поміж термінологічних одиниць з культурним компонентом значення (13% порівняно з 1% в американській правовій терміносистемі), що пояснюється її найбільш тривалою історією та основним впливом на інші терміносистеми. Особливістю американської терміносистеми є розвиток синтаксичної моделі (551 словосполучення, утворених з використанням 319 відібраних одиниць американської юридичної терміносистеми) та семантичної моделі (1281 значення, зафіксоване у 319 проаналізованих одиниць) утворення термінологічних одиниць із культурним компонентом значення.

Сформульовано принципи створення етимологічного глосарія англомовних юридичних терміносистем, в яких наголошується на необхідності враховувати лінгво-правову картину світу користувачів описуваної терміносистеми та проводити відбір термінологічних одиниць, які є ключовими для відповідних правових терміносистем, а потім здійснювати ретельний аналіз особливостей етимології та історії розвитку термінологічних одиниць із культурно-правовим компонентом.